

Berieth-Milah in Amsterdam

Door M.J. Perath, Jeruzalem

In: NIW, 16 oktober 1953

Vroeger was de Kehillah in Amsterdam zo groot dat er practisch geen dag verliep zonder minstens een berieth-mielah of ook zonder een Joodse begrafenis. Kwam dit laatste een enkele maal voor, dan zette de gazzan 's ochtends „AdonOlam" in op de melodie van Shabbath. Dan was ook het bord, dat onder het hoofd: „Mitswath Halwayath Ha-Meth" plaats en uur der begrafenis aan de synagoge-bezoekers aankondigde, oningevuld. Maar er werden ook dagelijks kinderen geboren en wel zóveel, dat er ook practisch geen dag was, waarop niet minstens één Berieth-Mielah (zoals bekend slechts uitgevoerd bij 50 % der jong-geborenen) plaats vond. De gelukkige vader had de keus uit twintig- a dertigtal mohaliem, die hij de ere-functie kon opdragen. Er bestonden veteranen onder de mohaliem, die reeds de grootvaders van de nu jong-geborenen In het verbond van Abraham hadden opgenomen en die zich dan ook verheugden in een enorme practijk. Hiertoe behoorde bv. de heer Jesaia (met i en niet met J!) Lissauer. Behalve door zijn enorme routine was de heer Lissauer gekenmerkt door de wijze waarop hij, in het liturgisch gedeelte van de plechtigheid, de naam van God als „adenooj" placht uit te spreken. Goedbeklante mohaliem waren ook: dr M. de Hond; de heer S.H. Workum; de heer Nardus Davids; de heer Ph. Cohen; de „rabbinaal assessor" S. Sohlberg („alleen in betere kringen") en — *jiwadeel lechaiem* — dr I. Dasberg.

De vader van een jonggeboren zoon, die niet zelve zijn keus bepaald had, werd een mohel toegewezen door de „verbinder", de heer Van Praag. De functie van „verbinder", of „balbier" (met l, zetter!) was sinds jaar en dag in handen van mannen, die de naam Van Praag droegen, hoewel er tussen hen geen familie-verband bestond. De Van Praags waren natuurlijk zelve gediplomeerde mohaliem maar bovendien ambtenaren van het genootschap „Berieth Abraham"; tot hun functie behoorde o.m.: voorbereidingen te treffen tot de besnijdenis, het verband te leggen („balbieren") en de nabehandeling van het wondje te leiden. Tevens vervulde de heer Van Praag de functie van „professor"; hij leidde candidaat-mohaliem van Stad en Lande op en eindelijk verdeelde hij, op onbaatzuchtige wijze, de besnijdenissen onder de mohaliem, voorzover de familie geen bepaalde voorkeur had. Zodoende bleven alle mohaliem, ook de bij het publiek minder bekende, geregeld in functie, behalve enkele, die als „rustende" functionarissen beschouwd wensten te worden.

De heer Van Praag moest er pijnlijk opletten, dat het recht van „chazzakah" niet geschonden werd: had een mohel reeds een kind in een bepaald gezin besneden, dan moest hij ook de opdracht voor de verdere zoons verkrijgen. Zou een andere mohel zulk een opdracht aanvaarden, dan zou dit gerekend worden tot de zonde van „hassagath gewoel", het zich wederrechtelijk toe-eigenen van andermans gebied.

De strenge scheiding tussen de beide gemeenten werd niet zozeer doorgevoerd inzake de Berieth-Mielah: de Portugese mohaliem zoals de heer Herman Santcroos of gazzan Blanes functioneerden vaak bij „Hoogduitsen" en omgekeerd „deden" Ashkenazische mohaliem de berieth ook wel bij Sephardische families.

Het werkwoord „besnijden" werd slechts in de schrijftaal gebruikt; in het spraakgebruik zei men „jidschen" (= „jüdischen") of, bij de mohaliem zelve, „mallen").

Geen mohel, althans in Amsterdam, nam betaling aan voor de uitoefening van zijn functie. Waren er reis- en verblijfkosten verbonden aan de berieth, dan werden die bestreden uit een fonds „BeriethKodesh", dat in stand gehouden werd door de Mohaliem zelve.

Het diploma, dat recht gaf tot de uitoefening der functie, werd verkregen na aflegging van een tweeledig examen. Het eerste deel werd afgelegd voor de Opperrabbijn en bestond uit „dieniem". Men bestudeerde daartoe het betrokken hoofdstuk uit het werk „Chochmath Adam" van Abraham Dantziger, de schrijver van het bekende boek „Chayei Adam". Allerlei ingewikkelde kwesties moest de candidaat kunnen oplossen bv. die van een tweeling, die Vrijdagmiddags vlak vóór de ingang van Shabbath geboren was met een tijdsverschil half uur,

of de kwestie van een van ziekte herstelde zuigeling, die door de arts gezond verklaard is: in sommige gevallen kan de berieth meteen na de verklaring plaats hebben, in andere pas na zeven etmalen.

Het tweede deel van het examen was een geneeskundig. Een wettelijk ingestelde Commissie van examens voor de „Moheliem" onder voorzitterschap van een arts (destijds dr H. Pinkhof) onderzocht de kennis van de kandidaat, die het uitstekende boekje „Berieth Kodesh" (1^e uitgave 1887, Goudsmit; 2^e uitgave 1923, dr Jacob Pinkhof) daartoe bestudeerd had. Als secretaris dezer Commissie fungeerde dr D.M. Sluys, die ondanks zijn kennis van de Hebreeuwse grammatica hardnekkig weigerde de taalfout Moheliem te verbeteren in Mohaliem, „omdat de fout reeds in vroege acten voorkwam".

Sephardische kandidaten werden geëxamineerd door een Sephardische commissie, onder voorzitterschap van dr M.H. Pimentel.

Had men het examen met gunstig gevolg afgelegd en ook het vereiste aantal mieloth onder toezicht van de commissie verricht, dan kreeg men een diploma. Dit diploma is een der wonderlijkste documenten, die ooit door het Kerkgenootschap zijn uitgegeven. In twee talen, Hebreeuws(?) en Nederlands, staat daarin te lezen, wat een mohel *niet* mag doen. Bovendien is de Hebreeuwse text volkomen onbegrijpelijk: met *dat* is verordening bedoeld, met *hagbala* bepaling en met *choetetsemer* watten.

Het liturgisch ceremonieel vertoonde ook een eigen, Amsterdams, cachet. Het vieren van de *sjavoea haben* op de Shabbath vóór de berieth, de zg. „Zocher", waarbij de shammash, in opdracht van de vader van de jonggeborene, de gemeente uitnodigde met de woorden „Kolle Kaal is gepraaid of de Zocher" — was reeds obsoleet in de twintiger en dertiger jaren.

Wel bestond nog, in de meer traditioneel levende families, het gebruik van de *leel hawa'ad*, de zg. „Nacht van de Waads", waarbij ten huize van de gelukkige familie, de vóóravond van de berieth doorgebracht werd met het lezen van op de besnijdenis betrekking hebbende bijbel- en Mishnah-texten. Het handboekje voor deze avond, „Berieth Yitschak" vermeldt ook nog stukken uit de Zohar. Dit boekje is in het jaar *haberieth* (1852) uitgegeven en gesignd door S. Heigmans en (de eerste) David Sluys en gedrukt door de Sephardische zettters Nunes Cardozo, Senator en Vieijra onder toezicht van de typograaf Mendes Coutinho. Aan het slot wordt het gebruik vermeld, tezamen het nachtgebed te verrichten aan de sponde van de kraamvrouw.

Het is duidelijk, dat de oorsprong van dit ceremonieel een angst is, dat, juist vóór de besnijdenis, het jonge kind bedreigd zou zijn door duistere machten, in wier bereik de „arèl", de onbesnedene, nog verkeert. Een overblijfsel van oeroud dualistisch geloof. Het „leren" (Ashk.) of „lezen" (Seph.) is dan een middel om het dreigende gevaar af te wenden. Maar ook voor de monistisch gelovige heeft de ceremonie van de „nacht van de waads" diepe zin, als is het ook een andere.

De volgende ochtend in de Synagoge werd (wordt) de feestelijke gebeurtenis evenzeer herdacht. Dit stamt natuurlijk uit een tijd, dat de berieth mielah in Sjoel verricht werd, maar het gebruik is blijven bestaan, nu, op hygiënische gronden, de ceremonie thuis of in het ziekenhuisplaats vindt: „de Synagoge leeft mee" schrijft rabbijn S. Ph. de Vries in zijn onvolprezen „Riten en Symbolen". In de Grote Synagoge van Amsterdam werd, indien de familie dit verzocht, het zg. „bries-miele-porouches" opgehangen. De mohel en de sandèk of een van beiden met de gazzan, droegen samen het Lied van de Zee voor¹, volgens een bijzondere melodie en een bijzondere indeling in halfverzen, die nog een verre herinnering in zich draagt aan de wijze waarop dit lied door Mozes en Israël zou zijn gezongen (vgl. Sota 30b). Schrijver dezes herinnert zich de tijd, dat in bepaalde sjoelen dagelijks deze beurtzang plaats had.

Verder werd de passage *Sjiera chadasha* die eveneens de doortocht door de Schelfzee bezingt, op feestelijke melodie voorgedragen. Het mystieke verband tussen de splijting van de Schelfzee en de besnijdenis (evenzeer een splijting) wordt ook vermeld door Jehoedah ha-Lewie in zijn gedicht *jom lejabasha nahafchoe metsoeliem*, welk gedicht in sommige gemeenten ook voorgedragen werd op een' Shabbath-met- Berieth-Mielah.

Wat de Berieth-Mielah zelve betreft, van de honderden, ja duizenden, die ik bijwoonde, hadden de meeste plaats in ziekenhuizen en klinieken. In het Ned. Israël. Ziekenhuis bestond een aparte „Berieth-Mielah-kamer";

¹ JBS: opname op de website <https://www.nik.nl/chazanoet/>

in het P.I.Z². en de C.I.Z. werden bepaalde kamers daarvoor tijdelijk beschikbaar gesteld, doch vele beriethoth hadden ook plaats in niet joodse omgeving, in het W.G³., in Lutherse of Rooms-Katholieke Ziekenverplegingen. In het laatste geval onder de gebeeldhouwde blikken van de besnedene, aan wie het Christendom zijn naam ontleent en die, volgens een Joodse traditie, „nolad mahoe!“, besneden-geboren, was geweest. (Vandaar misschien het Joodse gezegde op een stomp mes „daar is de toole meegeyidscht“.)

Maar van de vele besnijdenissen in het ouderlijk huis, doemen vooral in mijn gedachten op al die beriethoth bij de „anwei arets“, in de Ridderstraat, aan het Nieuwe Grachtje en de Oosterse Kade, later ook in de Indische buurt (niet die in Den Haag!), de Retiefstraat en omstreken of ook aan de overkant van het IJ. Daar was de mohel dan meestal dr De Hond, de enige vriend van deze mensensoort onder de talmiede chachamien. Ja, dr De Hond brabbelde de gebeden wel erbarmelijk vlug af, maar als hij genaderd was tot de goede wensen voor het kind, dan slingerde hij het woord legòppe“ (niet: le-choepóh) hartstochtelijk door het vertrek en toverde tranen van ontroering op ieders wangen. De lofzegging *asjer kadeesj jedied* is een merkwaardige, om niet te zeggen vreemde, eend in de bijt van onze gebeden. De besnijdenis wordt hier als het reddingsmiddel genoemd, dat onze ziel kan verlossen uit een eeuwige verdoemenis. Herinnert dit niet aan Christelijke dogmatiek, waar de doop een dergelijke functie vervult? Hoe het ook zij, op deze eigenaardige berachah volgt de naamgeving van het kind. Het Amsterdams-Joodse repertoire aan namen was zeer beperkt; het was alles Abraham, Izak, Jacob, Jozef, Mozes, David, Salomo — ook al waren de kinderen vaak ingeschreven als Alfons, Iwan, Jacques, George, Max, Donald of Siegfried. Later begonnen Tsionistische ouders hun kinderen schoorvoetend wat buitenissigere namen te geven; toch herinner ik mij uit het “Ghetto” een enkele Ido, Dan en Ezra. Interessant was het feit, dat men in Amsterdam nooit een kind, dat als Emanuel ingeschreven was inderdaad Immanuel [*Hebr.*] noemde; het werd dan Menachem. Ongetwijfeld schuwde men de christologische associatie van Immanuel, maar vergat dat ook Menachem een der van de Mashiach is.

Een Portugese Berieth had nog zijn bijzondere attracties. Ten eerste, dat de vader *shehechejanoe* moest uitspreken. En ten tweede, de mooi voorgedragen pizmon *beroechim atem*⁴, die echter geen einde scheen te hebben. Voorts verscheen hierbij een bijzondere functionaris, wiens enige taak het was, een kussen te brengen en dat later weer mede te nemen; deze functie werd natuurlijk financieel gehonoreerd.

Na het operatieve gedeelte van de berieth werd getracteerd; in traditioneel levende families werd een echte maaltijd aangericht. In het midden van de tafel prijkte dan de „kauletsj“, een soort super-krentenbrood in tulbandvorm. Integrerend waren voorts broodjes (weke, langwerpige) met gerookte zalm. Bij „behoefte“ mensen zorgde de „gewre“ (ditmaal „Berieth Abraham“), die ook de verbandstoffen gaf, voor wijn (een half flesje „Ruster“) en enige broodjes met kaas.

De vrolijke maaltijd eindigde natuurlijk met „Birkath ha-Mazòn“. Deze was voor deze gelegenheid, verrijkt met een aantal feestgedichten, naar Amsterdamse (en Zuid-duitse) ritus één lange pioet van Rabbi Ephraïm van Bonn, waarin de techniek van de circumcisie zelfs ter sprake komt en één korter, wellicht van dezelfde dichter, met goede wensen voor kind en familieleden. De bede *harachaman hoe jezakenoe limot hamasjiach* verscheen bij deze gelegenheid ook in een berijmde vorm.

In het antediluviale Amsterdam plachten wij wel te vragen: „Wat is de langste bensj?“ En het antwoord was dan: „Op Chanoekah, Shabbath, Rosh-Chodesj, bij een Berieth-Mielah en met een bruidspaar aan tafel.“

Jirboe semachot bejisrael

² JBS: Portugees Israëlitisch Ziekenhuis

³ JBS: Wilhelmina Gasthuis

⁴ JBS: opname op de website <https://chazzanut-esnoga.org/>

ingezonden brief

Berieth-Milah in Amsterdam

Met veel belangstelling het opstel over de Beries-Miloh in Uw Nummer dd. 16cr. gelezen hebbende, neem ik de vrijheid hieraan nog de volgende opmerkingen toe te voegen.

Behalve de gebruiken, zoals door dokter Perath behandeld, is mij bekend, dat ook de volgende tradities in ere werden (worden) gehouden:

- 1) Een gebruik ten tijde van de Lijl Hawangad (de nacht van de Waads', waarvan de laatste s mij nooit duidelijk is geweest) is, om wanneer men in het doorschrijver aangeduide boekje Beries Jitschok genaderd was tot psalm 119 (Teman joh Appoh) zowel de naam van de Moeder als die van het te besnijden kindte „zeggen" op de bij die psalm gebruikelijke wijze.
- 2) Bij de aanvang van de hierboven bedoelde Lijl Hawangad een grote kaars te ontsteken en deze brandende te houdenvanaf dat moment totdat, de volgende morgen, de Miloh zal zijn verricht nietalleen, doch buitendien deze kaars te bewaren en dan, wanneer de jongeling in hethuwelijk zou treden op diens Choepah-dag opnieuw te ontsteken. Vermoedelijk houdt dit gebruik verband met de bekende Midrasj, ontleend aan het Hoofdstuk 29vs 3, -2 en 4 van het boek Ijob, samenmet Gemoroh Niddoh 30 b.
- 3) Nog wil ik de vrijheid nemen dokter Perath opmerkzaam te maken dat hoewel hierboven bedoelde werkje op pagina 88 letterlijk vermeldde Kerieas Schemang Ngal Mittas Jouleedes, dit nog niet zou impliceren dat men „gezamenlijk" dit Kerieas Schemang ter plaatse zou moeten verrichten. Wel is mij bekend dat na het „leren" de moeder van het te besnijden kind het Kerieas Schemang verricht inde aanwezigheid van diegenen, die de leeroefening hebben bijgewoond.

Waar het mij niet onbekend is, dat deschrijver van het bedoelde opstel veel waarde hecht aan die oude Amsterdams-Joodse gebruiken, meende ik goed te doendeze aanvullingen U te verschaffen termogelijke completering zijner aantekeningen en ter publicatie in Uw blad.

Rest mij nog te verwijzen naar een boekje „Ngal Hasjeminiés" in 1926 met als perat: „Oewajoum Hasjeminie Jimmoul Besar Ngorlosou" geschreven door de Mouheil I. de Groot waarin o.m.een lijst is opgenomen van de toen tentijde in Nederland beschikbare Mouholiem en waarin ik tot een totaal van 67 kom, waarvan binnen onze Gemeente 26.

A.H. Veder

In: NIW, 23 oktober 1953